

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 21:2 (2016), SS. 107-127.

ALEVİLERDE ÖLÜMLE İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALARIN DİNLER TARİHİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ (ARGUVAN ÖRNEĞİ)*

Ayhan GASPAK**

Öz

Ölüm yaratılışın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Dolayısı ile ilk insandan günümüze kadar ölümle ilgili birçok düşünce ortaya atılmıştır. Çoğu medeniyette olduğu gibi Türk Kültüründe de ölümle ilgili bazı inanış ve uygulamalar görülmüştür. Yaptığımız alan çalışmasında ele aldığımız Arguvan yöresi Alevilerinin geçiş dönemlerinden olan ölümle ilgili dini inanış ve uygulamalarını Dinler Tarihi açısından ele alıp inceleyeceğiz. Ayrıca Eski Türk Dini ile ilgili benzerliklerini ortaya koymaya çalışacağız. Çalışmamız mülakat ve katılımlı gözlem metotları kullanılarak ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Arguvan, Ölüm, Aleviler, İnanış, Eski Türk Dini.

Assesment of Belief and Practices Related to Death in Alevi's in Terms of History of Religions (Arguvan Example)

Abstract

Death is accepted as an inseparable part of creation. Hence, many thoughts related to death have been suggested from primitive man to today. As is in many civilizations, some beliefs and practices concerned with death are also seen in Turkish Culture. In the field survey we did, we are going to study the death-related religious beliefs and practices of Arguvan Region Alevi's who are in the transition period, in terms of History of Religion. Besides, we are going to try to reveal its similarities with the old Turkish religion. Our study employed interviews and attended observation methods.

Key Words: Arguvan, Death, Alevi's, Belief, Old Turkish Religion.

---

* Bu makale "Malatya Yöresi Alevilerinin Dini İnanç ve Uygulamaları Hakkında Araştırma(Arguvan Örneği)" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.
ayhgaspak@hotmail.com

Giriş

İlk insandan günümüze kadar geçen süre içerisinde insan hayatının doğum, evlenme ve ölüm olmak üzere üç önemli geçiş dönemi bulunmaktadır. Bu geçiş dönemleri boyunca çeşitli törenler, ayinler, sihirseler ve dinsel uygulamalar geçiş dönemlerine yön vermektedir. Geçiş dönemleri etrafında oluşan tüm inanış ve uygulamalar, yeni ortaya çıkan durum bağlamında bazen kutlama, bazen de yasa dayalı olarak, inanılan tehlikeli durumlardan korunmaya yöneliktir.¹ Her ne kadar farklı kültürler, coğrafik faktörler ön plana çıksa da toplumlardaki ölümle ilgili inanış ve uygulamalar çoğu zaman birbirine benzemektedir. Bu çalışmamızda Arguvan yöresinde yaşayan Alevilerin ölüm ve sonrasına yönelik inanış ve uygulamaları ele alınacaktır.

1. Ölüm Öncesi İnanış ve Uygulamalar

Ölüm öncesi halk inanışlarının birçoğu, ölümü hatırlatan veya ölüm habercisi olarak kabul edilen inanış ve uygulamalar etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu manada yörede, bazı hayvanlar, görülen birtakım rüyalar, ölümle ilişkilendirilmektedir. Bu inanışlara göre karga, baykuş, saksağanın bir evin kapısının önünde ötmesi, o evden birisinin öleceği şeklinde yorumlanmaktadır. Bu kuşlardan gelebilecek ölümün önüne geçmek için yörede, "Hayırlıysan daldan dala, hayırlı değilsen boynun altında kala" ifadesi söylenmektedir. Ayrıca göre halkı arasında, köpeğin ulması, horozun zamansız ötmesi de ölümle işaret eden olaylar olarak görülmektedir. Köpek ulmasından ortaya çıkabilecek ölümün önüne geçebilmek için ayakkabılar ters çevrilmektedir (KK: 1, 2, 5, 13).

Yukarıda anlatılan bazı hayvanların çeşitli davranışlar göstermesi gibi görülen bir takım rüyaların da ölümün habercisi olduğuna inanılmaktadır. Örneğin rüyada diş çektirmek, eşekten düştüğünü görmek, saç kesildiğini görmek, ölen bir kişinin kendisini çağırdığını görmek yörede ölümle ilişkili olarak yorumlanmaktadır (KK: 1, 2, 4, 12). Ayrıca rüyasında çıplak insan, bulanık su, beyaz deve, tilki, gelin, ölü yüzü görmek, siyah bir ata binmek, rüyayı gören kişinin veya yakın akrabalarından birisinin öleceği şeklinde yorumlanmaktadır.² Görülen kötü rüyaların başkalarına anlatıldığı takdirde

¹ Sedat Veyis Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1979, s. 11.

² İsmail Doğan, "Malatya'da Ölümle İlgili Adetler ve İnanışlar", *III. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu*, Tebliğler, Malatya, 1988, s. 102.

gerçekleşeceğine inanıldığından, yörede bu tip rüyalar kimseye anlatılmaz (KK: 7, 8, 9, 10, 15, 16).

Yörede ölüme işaret ettiğine inanılan rüyalar görüldüğünde, etkisini ortadan kaldırdığına inanılan bazı uygulamalar yapılmaktadır. Bunlar, "Allah'ım hayra yazasın, kötüye yazmayasın." diyerek gördüğü rüyayı akan bir suya anlatmak, evin içinde bulunan ocağa tuz atmak ve rüyadan sonra komşulara lokma dağıtmaktır.³ Ayrıca görülen rüyanın kötü bir olayın habercisi olmaması amacıyla yörede "kömbe" olarak isimlendirilen yemek yapılmakta, yakın çevre ve komşuya dağıtılmakta, bir kısmı da "kurt, kuş yesin" denerek etrafa bırakılmaktadır. Benzer şekilde ölmüş bir yakınını rüyasında gören kişi de evde hazırladığı lokmayı komşularına dağıtmaktadır.⁴ (KK: 14) Yine ölüm habercisi olarak görülen rüya sonrasında, bir tabak bulgur, bir kap yemeğin veya bir miktar paranın fakire verilmesi gerektiğine inanılmaktadır.⁵ Ayrıca yörede, yukarıda bahsettiğimiz olaylar dışında, komşulara yiyecek ikram etmenin, fakir ve ihtiyaç sahiplerine para verip yardımda bulunmanın, ölümü uzaklaştıracağına inanılmaktadır (KK: 1, 2, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16).

2. Ölüm Esnasındaki İnanış ve Uygulamalar

Yörede ölüm anındaki kişinin fiziksel olarak bakışları, konuşmada zorluk çekmesi, kendi kendine konuşması, gözlerini sürekli bir noktaya sabitlemesi gibi durumlar ölümünün yakın olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (KK: 5, 6, 11). Ölüm esnasında kişinin, Azrail'i gördüğüne veya onun suretinde sevdiği bir kişinin yanına geldiğine inanılmaktadır. Ölüm döşeğinde bulunan kişiyi, yakın çevresi ve musahibi⁶ yalnız bırakmaz. Bu durumda bulunan kişiye, şeytanın imanını su ile alacağına inanıldığından, başucunda su veren veya içemeyecek durumda ise pamukla dudağını ıslatan biri bulunur.⁷

³ Sabahiye Noraşin, "Malatya İli Arguvan İlçesi Ölüm Gelenekleri", 4. *Ulusal Arguvan Sempozyumu*, İnönü Üniversitesi, Malatya, 2014, s. 86.

⁴ Hüseyin Şahin, "Malatya Mutfak Kültüründe Özel Günlere Dair Geleneksel Uygulamalar", II. *Uluslararası Doğu Anadolu Bölgesi Geleneksel Mutfak Kültürü ve Van Yemekleri Sempozyumu*, (24- 26 Kasım 2010 Van), İstanbul, 2011, s. 240-257.

⁵ Doğan, "Malatya'da Ölümle İlgili Adetler ve İnanışlar", s. 102.

⁶ Musahiplik, Arapça'da "arkadaşlık eden anlamına gelmektedir." Geleneksel Alevilik inancında ise yol kardeşliği anlamında kullanılır. Yani yola girecek olan kişinin dede huzurunda ikrar vermesi gerekir. Bu inanış Eski Türk Dininde "anda" âdetinden ileri geldiği tahmin edilmektedir. Detaylı bilgi için Bkz. M. Cemil Kılıç, *Sorularla Alevilik*, Kamer Yay., İstanbul, 2015, s. 32.

⁷ Noraşin, "Malatya İli Arguvan İlçesi Ölüm Gelenekleri", s. 86-87.

Yörede sekerat anındaki kişinin huzur bulup rahatlaması ve ruhunu kolay bir şekilde teslim etmesi için dini bilgisi olan kişiler çağrılmakta ve çeşitli dua ve sureler okutturulmaktadır. Cenaze işlerini yürüten hoca ölümün vuku bulduğunu belirttikten sonra mevtanın yanına gidilir. Komşulara, yakınlarına, farklı şehirlerde bulunan akrabalarına haber verilir. Cenaze işlerini kesinlikle dedeler yapmaz (KK: 1, 2, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17).

Ölmüş olan biri, sağ tarafına yatırılarak yüzü kibleye doğru çevrilir. "La ilahe illallah Ali'yle Murtaza Allah'ın velisidir. Müminlerin önderidir," denilerek hastaya telkin verilir. Dualar kısık sesle okunur (KK: 17). Cenaze şişmesin diye üzerine makas, bıçak veya hançer konulur. Kişinin gözleri açıksa "Benim elim değil, hasretlisinin eli ya da Ehlibeytlerin eli olsun" denilerek kişinin gözleri üç kez sıvazlanarak elle kapatılır. Asar köyünde ölen kişinin ağzını kapatmak için ağzı açılıp mavi boncuk atılması uygulaması bulunmaktadır.⁸

Cünüp olan erkek veyahut aybaşı olan kadın ölüm döşeğindeki hastanın yanına giremez. Ayrıca ölen kişi için duvaz-ı imamlar⁹ okunur. Üzerindeki çamaşırları çıkarılıp bir örtü çekilir ve elleri yana saliverilir. Sonra çarşafa sarılır ve "Hak Döşeği" ismi veril yer döşeğine yatırılır. Başına üç adet mum yakılır. Yanında güzel kokulu şeyler bulundurulur. Cenazenin bulunduğu oda da genelde akrabaları ve yaşlı kimseler oturur. Çocuklar cenazenin olduğu odaya bırakılmaz. İsteyen kendi evinde bir gece bırakılır ya da Cem evindeki morga kaldırılır (KK: 1, 5, 8, 17).

2.1. Cenazenin Hazırlanması

Cenazenin hazırlanması için öncelikle yedi metre kefen alınır. Plastik eldiven, sabun, koku, sabun köpürteci, makas alınıp hazırlıklar tamamlanır. Ölüyü yıkayacak hoca ve yardımcısı (yörede herhangi biri) mevtanın boyunu ölçer. Boyundan bir metre uzunluğunda kefen bezinden bir parça kesilir. Buna sargı bezi denilir. İkinci parçaya eteklik denir. Bu, kefen bezinde ayak ve başucundan geçecek kadar bir parçadır. Üçüncü parçaya kıyamet gömleği denir. Bu ise, diz hizasından geçecek şekilde iki parça halindedir. Ayrıca iki kuşak hazırlanır, ayak ve başuçları bağlanır. Böylece erkek kefeni üç parçadan

⁸ Noraşin, "Malatya İli Arguvan İlçesi Ölüm Gelenekleri", s. 87.

⁹ Duvaz-ı İmamlar, Alevî-Bektaşî geleneğinde, ana teması On İki İmam olan şiir türüne verilen isimdir. Detaylı bilgi için Bkz. Fatih İyiyol, "Alevi Bektaşî Geleneğinde Duvazlar-Duvazimamlar" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research* c. VI, S. 27 Volume: 6, s. 228-249. Issue: 27 Yaz 2013 Summer 2013, www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581(15/09/2016).

kefeninden oluşacak şekilde hazırlanır. Kadın kefeni ise beş parçadan oluşmaktadır. Erkek kefeninden farklı iki parçadan biri başa bağlanır, diğeri ise göğsü kapatmak için kullanılır. Cenaze yıkandıktan sonra, en son sarılan eteğin üzerine kıyamet gömleği koyulur. Daha sonra Cenazenin başı kapanır. Erkeklerin kıyamet gömleği sağa ve sola bastırılır (KK: 1, 5, 8, 17). Eğer erkek ve kadın genç veya nişanlı ise yeşil kefene sarılır (KK: 5, 15).

Kefenlenmeden önce ölen kişiye yaşına ve cinsiyetine göre çeşitli elbiseler giydirilmektedir. Yaşlılara genelde pijama, çorap, iç çamaşırı giydirmeye uygulaması daha yaygındır. Gençken ölen kişiler için ise hayatta iken sevdiği elbiseleri giydirmeye uygulaması vardır. Özellikle genç kızlar ölmeden önce çeyizlerinde yaptıkları işlemeli gecelikleri giydirilir. Nişanlı veya çok kısa zaman önce evlenmiş olan bayanlara da gelinlik giydirildiği ifade edilmiştir. Ayrıca, ölen kişi genç bir kız ise avucunu ortasına kına yakılabilir. Aynı şekilde yaşlı ve erkek cenazelerine kuru kına son kefen parçası kapatılmadan önce ayaklarına dökülür. Genç erkeklere de avuçlarını içine yakılma uygulaması görülmektedir.¹⁰

Ölen kişi kadın ise cenaze yıkamayı bilen kadınlar tarafından yıkanır. On iki yaşından küçük kızları erkekler yıkayabilir. On iki yaşından küçük erkekleri de bayanlar yıkayabilir (KK: 5). Şehitler yıkanmaz, elbiseleri ile tabuta konur. Ölen kişinin cenazesi kaldırıldıktan sonra Asar köyünde evin içerisi dışarıya doğru süpürülmektedir. Ölen kişinin yatağı, çarşafı ve kıyafetleri evden cenazenin hemen arkasından çıkarılır. Ölüyü yıkarken artan suyla, ölen kişinin yatağı, çarşafı ve elbiselerinin yıkanması inancı bulunmaktadır.¹¹ Ölen kişi evden çıkarıldıktan sonra ev tütsülenir. Ayrıca cenaze yıkanırken su kaynayan kazanın ters çevrilmesi ve altına mum yakılması ritüelleri de bulunur (KK: 9, 10).

2.2. Helallik alma

Helallik alma uygulaması, ölen kişinin yakınlarının ve komşularının rızası alınarak yapılır. Cenaze evinde veya mezarlıkta ölen kişi kibleye doğru konulur. Cenazeyi kaldıracak olan hoca, "Muhterem canlar, muhterem misafirler, bu vatandaş hak divanına gidiyor, aranızda yaşadı, paylaştı, bilerek bilmeyerek hukukunuza zarar vermiş olabilir. O şuan hak divanında, yüzü pak gitmek istiyor. Eğer alacaklarınız varsa yakınları buradadır, alacaklarınızı tahsil edebilirsiniz. Bu bağlamda önce komşu, kul ve yetim haklarınızı helal

¹⁰ Noraşin, "Malatya İli Arguvan İlçesi Ölüm Gelenekleri", s. 89.

¹¹ Noraşin, "Malatya İli Arguvan İlçesi Ölüm Gelenekleri", s. 88.

edin." diye seslenir ve dua okur. Duanın sonunda hoca, Ehlibeyt ailesinin mensuplarının aziz ruhları için, emeği geçenlerin ruhları için, bugüne kadar ebediyete intikal etmişlerin ruhu için ve ölen kişinin adı soyadı söylenerek, ruh için Fatiha okunmasını ister. Herkes içinden hoca da sesli olarak Fatiha suresini okur. Sonra cenaze musalla taşına konur (KK: 1, 2, 5, 7, 9).

2.3. Cenazeyi Mezara Koyma Zamanları

Yörede cenaze, dışarıdan gelecek bir yakını yoksa ve defin için bir eksiklik bulunmadığında, bekletilmeden aynı gün defnedilir. Bu manada gece ve sabah vefat eden öğle vakti, (KK: 1, 2, 6, 10, 15, 16, 17) öğlen vefat eden ikindi vaktinde, akşam vefat eden ise diğer gün toprağa verilmektedir. Asar köyünde akşam ölenler için, "Yer Gök mühürlendi"¹², "Gün aştıktan sonra günahdır." Ölen kişinin cesedi şişer gibi tabirler kullanılmaktadır.¹³

2.4. Mezar Kazılması

Genelde mezarlar köydeki gençler başta olmak üzere eli kazma kürek tutan herkes tarafından kazılır. Son zamanlarda belediyelerin desteği ile kepçelerle mezar kazılmaktadır. Ama merkeze uzak köylerde elle kazma uygulaması devam etmektedir (KK: 1, 2, 5, 6, 10, 11, 17, 18).

Mezar kazılırken bazen mezarın içinde sağa doğru oyuk şeklinde de kazılabilmektedir. Bu uygulamaya halk arasında "sapıtma" denilmektedir. Ölen kişi mezara koyulurken bir kısmı da o oyuğun içine gelecek şekilde yerleştirilmektedir. Son zamanlarda bu uygulama azalmaya başlamıştır. Gürge'de mezar kazılırken bayanların da aktif rol oynadığı tespit edilmiştir. Yörede eskiden mezar kazan veya kazılmasına yardımcı olan kişilere yemek verilirdi. Yapılan bu uygulama sonrası bu âdete "kazma takısı" ismi verilirdi.¹⁴ Ayrıca yöredeki bazı köylerde bu uygulamaya "kazma takırtısı" ismi de verilmektedir (KK: 12).

Morhamam köyünde tespit edilen bir uygulamaya göre ölen kişi mezara konulurken mezarlıkta kazılan yerde başka bir kişiye ait kemik çıkarsa, çıkan kemikler mezarda ölen kişinin ayak başucuna konulur ve üzerine para

¹² "Yer Gök mühürlendi" deyiimi Anadolu'nun birçok yerinde kullanılmakla birlikte Yörede de havanın kararması anlamında ifade edilmektedir. Havanın kararması ile birlikte defin işlerinin de yapılmayacağını belirtmek için kullanılır (KK: 6, 12).

¹³ Noraşin, "Malatya İli Arguvan İlçesi Ölüm Gelenekleri", s. 89.

¹⁴ Faruk Korkmaz, *Malatya Mahalle Kültürü ve Komşuluk İlişkileri*, Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yay., Malatya, 2013, s. 193.

atılır. Böylece, ahiret yurdunda her iki ölü arasındaki haksızlığın önlenmiş olacağına inanılmaktadır.¹⁵

2.5. Kabirde Yapılan Bazı Uygulamalar

Ölen kişi ile beraber bazı eşyalarının gömülmesi yörede az da olsa varlığını devam ettiren inanış ve uygulamalardandır. Gömülen eşyalar ölen kişinin vasiyetine, ölen kişinin yaşına ve cinsiyetine bağlı olarak değişmektedir. Ölen kişi yaşlı ise vasiyet ettiği veya anne babasından kalmış değerli ve manevi anlamı olan bir eşya veya ölmeden önce sevdiği bir elbisesi mezara konulabilmektedir. Ölen genç kızların ise çeyizinden bir işleme veya herhangi bir kıyafetin mezarına konulduğu görülmektedir. Genç bir erkekse sevdiği bir kıyafeti veya takım elbisesi mezarına konulmaktadır. Bunların haricinde ölen kişinin cenaze merasimine yetişemeyip sonradan gelen bir kişinin fotoğrafı ve bir tutam kesilmiş saç konulabilir. Tarlacık köyünde "insanoğlunun gözünü bir avuç toprak doyurur." ifadesinden hareketle cenaze mezara konulduktan sonra gözüne toprak atılması uygulaması bulunmaktadır. Bu uygulama, ölen kişinin gözünün geride kalmaması ve aileden geride kalanlarına zarar vermesini engelleme amacıyla yapılmaktadır. Başka bir uygulama ise ölen bekâr kızların tabutuna kara bir bayrağın sarılması ve bu bayrağın genç kızın defin işleminden sonra bir süreliğine de olsa mezarının üzerine dikilmesi uygulamasıdır. Bu ritüelde bayrak bir sembol olarak kullanılmaktadır. Bu bayrak, ölen kızın bu dünyadan muratsız gittiğinin sembolize etmektedir. Defin İşlemi bittikten sonra, mezar üzerinde ateş yakılmaktadır. Ölü ruhunu temizlemek ve etrafının aydınlanmasını sağlamak için yapılan bir ritüeldir.¹⁶ (KK: 2, 12, 16)

Yörede ölen kişilerin mezarına belli aralıklarla su dökülmektedir. Mezar üzerine suyun dökülmesinin ölen kişi için aydınlık olduğuna inanılmaktadır. Bu uygulamalardaki amaçlardan biri de mezarın çeşitli hayvanlarca eşilmemesi ve toprağının rüzgâr tarafından savrulmasını önlemek içindir. Ayrıca, mezara su dökülmesi ölenin mezarda yanmasını engelleme, cenazenin serinlemesi, sevabının çoğalması, öldükten sonra eş evlenirse mezarın alevlenmemesi için de yapılmaktadır.¹⁷

¹⁵ Noraşin, "Malatya İli Arguvan İlçesi Ölüm Gelenekleri", s. 90.

¹⁶ Noraşin, "Malatya İli Arguvan İlçesi Ölüm Gelenekleri", s. 89-90.

¹⁷ Doğan, "Malatya' da Ölümle İlgili Adetler ve İnanışlar", s. 108.

2.6. Ağıt Yakma

Ağıt, "ölen bir kimsenin gençliğini, güzelliğini, iyiliklerini, değerlerini, arkada bıraktıklarının acılarının, büyük felaketlerin acılı etkilerini dile getiren söz veya okunan ezgilere" denilmektedir.¹⁸ Cenaze genç ise köyün sesi güzel olanı veya bu işten anlayanı ağıt yakar (KK: 1, 2, 5, 7, 8, 9, 14).

Yörede ölüye ağlama töreni olarak da ifade edilen ağıtı sadece kadınlar okumaktadır. Arguvan yöresinde köylerde genelde bu işi "Ağıtçı Kadınlar" ismi verilen kadınlar yapmaktadır. Yakılan bu ağıtlara orada bulunan kadınlar eşlik ederek katılırlar. Ağıt yakma işlemi, bazen mevtanın başında, bazen mezarının başında "esvap dökme"¹⁹ adı verilen ölünün yaşarken giydiği birkaç parça elbisesi getirilerek yapılır. Ölen kişinin akraba, eş, dost ve yakınlarının dizlerine vurması, saçını sakalını çekiştirip yolması ve feryat ederek ağlaması, duyulan acının gösterilmesi bakımından beklenen bir durumdur. Kadınlar ise üzüntülerini ve acılarını başlarına bağladıkları siyah veya beyaz renkli bir bez ile göstermektedirler. Siyah renk duyulan acıyı beyaz renk ise ölen kişiye karşı duyulan sevgi ve özlemi ifade etmektedir. Ağıtlar söylenirken genelde onun yiğitliği, güzelliği yani fiziki özellikleri sayılarak övülmektedir.²⁰ Ayrıca Arguvan yöresinde genç yaşta ölenler için ağıt yakma uygulaması hala işlevini devam ettirmektedir.

Yörede okunan ağıt örneklerinden birisi şöyledir:

Kayalar kayalar kırma kayalar
Kayın dibinde bizi yuvalar
İkimizi bir tabuta koyalar
Birine yerli birine garip diyeler

Saçım sarı ben bu saçı satarım
Postanelere mektup atarım
Eğer mektubun aynı gelmezse
Kara toprak seni kucaklar yatarım.

¹⁸ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 2011, s. 44.

¹⁹ Esvap dökme: çamaşır dökme anlamında da kullanılır. Yani ölmüş olan kişinin bazı çamaşırları belli dönemlerde getirilerek mezarının başında ağıtlarla birlikte ortaya konulması uygulamasına verilen ad olarak kabul edilmektedir (KK: 10, 14).

²⁰ Hüseyin Şahin, "Arguvan Yöresindeki Ağıtlar Üzerine bir Araştırma", *IV. Ulusal Arguvan Sempozyumu*, Malatya, 2014, s. 37-39.

Ben yârim yaylalarda oturur
Ak ellerini soğuk suya batırır
Demedim mi sürmelim
Çok muhabbet tez ayrılık getirir (KK: 3).

3. Ölüm Sonrası Uygulamalar

Ölüm sonrası yapılan uygulamaların ilki ölü evinde gelen yabancı ve diğer misafirlere yemek vermektir. Yemek olarak sebze yemeği, etli pilav, tatlı, ayran, lahmacun ikram edilmektedir. Yemek sonrası, cenaze sahipleri bir tarafa dizilir, taziyeleri kabul eder. Taziye süresi genelde bir haftadır. Fakat ölen kişinin yaşı ve ölüm şekline göre taziye süresi, kırk güne kadar devam edebilmektedir (KK: 1, 2, 5, 8, 9, 10, 11, 15, 17, 18). Taziye göstergesi olarak, ölen kişinin evinde üç veya bir hafta boyunca ışıklar gece söndürülmez; erkekler traş olmaz, banyo yapmaz; kadınlar çamaşır yıkamaz; TV izlenmez ve düğün yapılmaz. Ayrıca bir hafta boyunca komşuları cenaze evine sırayla yemek getirir (KK: 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18). Bazı köylerde ölen kişinin ailesi fakirse komşuları kırk gün taziye evine yemek götürmektedirler (KK: 2, 5, 8).

Yörede, ölen kişilerin ruhunun huzura kavuşacağına inanılarak yapılan yemeğe "ölü aşı" denilmektedir (KK: 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18). Ölü aşına Kuyudere köyünde "can aşı" adı verilmektedir. Yemekte, "ölü helvası" adı verilen bir nevi tatlı ikram edilmektedir. Ölü helvası şeker, un, pekmezden yapılmaktadır (KK: 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18).

Yörede, ilk günkü yemekten sonra ölü adına yedinci gün yemeği verilmektedir. Bu yemeği isteyen maddi gücüne göre hazırlamaktadır. (Akören) Yedinci gün yemeğinden sonra yörede yapılan bir uygulamada kırkıncı gün yemeğidir. Bu yemeklerde etli pilav (tirit), lahmacun, ayran, salata, kavurma gibi yemekler verilmektedir. Ölen kişinin kırkının çıkması ile birlikte yas da bitirilmektedir. Bu yemeğe de diğer yemek verilen günlerdeki gibi komşular, akrabalar davet edilir. Daha önceden hazırlanmış olan lokmalar gelen misafirlere ikram edilmektedir (KK: 1, 5, 6, 10, 15, 16, 17). Yörede yemekle ilgili bir diğer uygulama, "yıl dönümü yemeği"dir. Bu yemekte, ölen kişinin evinde veya uygun bir yerde ölen kişi için ailesi lokma dağıtmaktadır. Lokma öncesinde ve sonrasında hoca dualar okumaktadır (KK: 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18).

3.1. Mezarlık Ziyareti

Ölen kişinin mezarı bazen ilk üç gün bazen de ilk yedi gün boyunca ailesi tarafından ziyaret edilmez. Ayrıca ölü yemeği verilmeden mezarlığa gidilmemektedir (KK: 4, 5, 6, 9). Arife günü şeker, sigara alınır, yemekler yapılır mezarlığa gidilirdi. Ziyarete gelenlere yiyecekler ikram edilirdi. Mezarların üzerine bulgur, buğday dökülmesi, doğadaki hayvanların aç kalmayıp yemeleri içindir. Mezarlara su dökülür ve çam dikilir. Özellikle mezara yiyecek bırakılması uygulaması, ölen kişiye sevabının gitmesi içindir (KK: 1, 2, 3, 4, 5).

Ölen kişiden sonra gelen ilk bayrama "Kara Bayram" ismi de verilmektedir. Bayramlarda ilk olarak mezarlık ziyaretine gidilir. Kurban bayramında ve kırkında da bu uygulama devam eder. Mezar ziyareti yapılırken mezarın üstünde mum veya ateş yakılır, genelde kötü ruhların ateşle birlikte yok olacağına inanılmaktadır (KK: 9, 10, 12, 15, 16, 17, 18).

4. Ölümle İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi

Anadolu Aleviliğinde ve yörede ölümü düşündüren inanış ve uygulamalar bulunmaktadır. Bu inanışlardan biri olarak rüyalar gösterilmektedir. Rüya motifine Battal Gazi Destanı, Manas Destanı ve Dede Korkut kitabında rastlamaktayız.²¹ Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi yörede de rüyada diş çektirme veya dişlerin dökülmesi ölüme işaret etmektedir.²² Ayrıca yörede rüyada eşekten düşmenin insanı ölüme yaklaştırdığına dair inanışlar vardır. Eski Türklerde eşek hoş görülmemektedir. Hatta Manas Destanında "atları yerine eşeklerini överler. Diye alay edilmektedir."²³ Rüyada görüldüğünde ölüme yorumlanan başka bir hayvanda baykuştur. Çoğu kültürde felaket ve ölümün sembolü olmuştur. Baykuş aynı zamanda Türk boylarından Bayat'ların sembolü olarak kabul edilmiştir. Geleneksel Türk dininde rüyada görüldüğü gibi ölümü simgelememiştir. Bu inanışın Türkler arasında yayılması Çin ve İran'lılar yolu ile olduğu düşünülmektedir.²⁴

Hız. Yusuf'un, Hız. İbrahim'in gördükleri rüyaların ileride vuku bulacak olayları haber vermesi anlamında önem teşkil etmektedir. Hız. Peygamber "sabah namazından sonra sahabilere, içinizden rüya gören var mı? diye

²¹ Necati Gültepe, *Türk Mitolojisi Yeni Araştırmalar Işığında*, Resse Yay., İstanbul, 2014, s. 589.

²² Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, s. 26.

²³ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, c. II, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1995, s. 541.

²⁴ Ali Selçuk, *Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 280.

sorduğu, varsa tabir ettiği, zaman zaman kendi rüyalarını da anlattığı ve tabir ettiği veyahut aşıptan birine tabir ettirdiği, güzel rüyaların anlatılıp tabir edilmesini hoş karşıladığı, kötü rüyaların anlatılmasını ve tabir edilmesini istemediği belirtilmiştir.²⁵ Bu bağlamda incelendiğinde yörede kötü rüyanın çıkmaması için anlatılmaması inancı Peygamber dönemi ile benzerlik göstermektedir.

Köpeğin uluması, Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi çalışma alanımızda da uğursuzluk işareti olarak kabul edilir. Hatta çoğu zamanda uluduğu evin yakınındaki haneden birinin öleceğine inanılır. T'uküeler de yağın karın bazen farklı biçimde olmasından dolayı köpeklerin havlaması sonrasında hükümdarın ölmesi hadisesi sonucu köpek uluması uğursuzluk olarak kabul edilmiştir.²⁶

Tarih boyunca farklı dinlere mensup Türkler, ölüm esnasında, sekerat anındaki kişinin son anında benimsedikleri inancın din adamlarının bulunmasına önem vermişlerdir. Gagauz Türklerinde ölümünün yaklaştığını hisseden aile, papaz getirip dua okutturur. Papaz bu dua esnasında ölen kişinin günahlarını affeder. Ölecek olan kişinin elbiselerini üzerine atar, bu uygulama ile kişinin çok sıkıntı yaşamadan öleceğine inanılır.²⁷ Buna benzer bir uygulama Anadolu'da ölecek kişi için Kur'an okutulması ritüeline benzetilebilir.

Türkler, ruhların ebedi olarak yaşam sürdürdüklerine inanmışlardır. Eski Türkçe'de "ruh, can" anlamında "tin" sözcüğü ile kullanılmıştır. Bu sözcük nefes olarak da belirtilmiştir. Dolayısı ile ölen kişinin nefesinin kesilmesi ve ruhunun uçması şeklinde betimlenmiştir. Bundan dolayı kişinin ölmesine "uçtu" denilmiştir.²⁸ Türklerde ölüm ruhu anlayışı, Türklerin Müslüman olması ile beraber Azrail şeklinde düşünülmüştür.²⁹

Eski Türklerde olduğu gibi yörede de ölen kişinin olduğu yerde tütsüleme geleneği bulunmaktadır. Türklerde ateş bir temizleme aracı olarak görülmektedir. Özellikle ateşin üzerinde atlama, elbiseleri tütsüleme, hastaları, evleri ve ölüleri tütsüleme Geleneksel Türk Dininde yaygın olarak

²⁵ İlyas Çelebi, "Rüya" Mad. *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXXV, İstanbul, 2008, s. 306-307.

²⁶ Jean-Paul Roux, *Eski Türk Mitolojisi*, çev. Musa Yaşar Sağlam, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 87.

²⁷ Harun Güngör-Mustafa Argunşah, *Dünden Bugüne Gagauzlar*, Elektronik İletişim Ajansı, Ankara, 1993, s. 79-80; Yılmaz Yeşil, *Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri*, Grafik Ofset Matbaacılık, Ankara, 2014, s. 246.

²⁸ İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s. 47-48.

²⁹ Ali Selçuk, *Tahtacılar*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005, s. 223.

kullanılmıştır.³⁰ Ayrıca ölen kişinin evinde belli bir süre ışıkların açık bırakılması, ölen kişinin bulunduğu yerde ateş yakılması, İslam öncesindeki Türk geleneklerinin bir yansımasıdır. Bulduğumuz yüzyılda Batı Trakya Türkleri, Hristiyan Yakutlar, Teleut Türkleri ruhların kötülüklerini uzaklaştırmak için bu tür uygulamaları devam ettirmişlerdir.³¹ Eski Türk boylarında ateşin bir ruha sahip olduğu düşünülmüştür. Bu bağlamda ateş hastalıkların ve kötü ruhların tedavisinde de kullanılmıştır.³² Altay Türkleri ölen kişiden dolayı evin kirlendiğine inanmaktadır. Eve getirilen kamlar tarafından ev temizlenir.³³

Yörede görülen başka bir uygulamada ölen kişinin göğsüne bıçak konulması işlemidir. Bu uygulamada Türklerde demirin koruyucu olması ile açıklanabilir. Özellikle demirin Kıpçaklarda, Yabaku ve Kırgızlarda kutsallaştırıldığı bilinmektedir.³⁴ Türklerde demirin önemi, güçlü devletler kurmaları ve savaşlar da başarılı olmaları ile bağlantılıdır. Dolayısı ile demirin gökten Tanrı tarafından gönderildiği ve ruhunun olduğu düşünülmüştür.³⁵

Yörede atalar kültürüne bağlı olarak görülen başka bir uygulamada ölünün yattığı oda da ışıkların belli bir zaman söndürülmemesidir. Bu uygulama Eski Türk topluluklarında ölünün kırkının çıkıncaya kadar eve girmeye çalışan ruhları engellemek düşüncesini akla getirir. Teleütler kırk gün boyunca eve girmeye çalışan ölü ruhuna "üzüt" ismini vermişlerdir. Altay ve Telengitler bu ruhun eve girmesi ile ev halkının hastalanacağına inanmaktadırlar. Kırgız ve Kazaklar da kırk gün boyunca cenaze evinde bir tek mum yakılmaktadır. Bu uygulama Azerbaycan ve Bulgaristan Türklerinde, Göktürkler 'de ortaya konulmuştur.³⁶

İlahi dinlere inanan Türk topluluklarında cenaze yıkama uygulaması daha çok yaygındır. Bulgar Dağındaki Yörüklerde de cenaze yıkama işlemi

³⁰ Ünver Günay-Harun Güngör, *Türk Din Tarihi*, Lâçin Yayınları, İstanbul, 1998, s. 55-56.

³¹ Selçuk, *Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar*, s. 282.

³² Sami Kılıç-Abdullah Altuncu, "Cilt Hastalıklarına Yönelik Bir Halk Hekimliği Uygulaması: Gelincik Ocağı(Çavlu Köyü-Fikriye Pınar Örneği)", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/10 Summer 2015, p. 627-638 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8642> ISSN: 1308-2140, Ankara-Turkey (10/09/2016).

³³ Rifat Araz, *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 1991, s. 123.

³⁴ Araz, *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, s. 128.

³⁵ Sami Kılıç, "Çocuk Sahibi Olmak İçin Dinsel-Sihirsel Bir Uygulama: İrk Atma Ocağı(Takmak Köyü-Elif İskeçe Örneği)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 63, Ankara, 2012, s. 305.

³⁶ Araz, *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, s. 125.

ayınle yapılmaktadır. Ölen kişinin yıkandığı yerde gece boyu ateş yakmaktadır. Ayrıca Kazak Türklerinde cenaze yıkamada ölünün yanında bulunan kişi daha hayatta iken kendisinin en yakın arkadaşı ve dostudur.³⁷ Bu uygulama bize çalışma yöremizdeki musahip kardeşlerden biri öldüğü zaman diğerinin bu törende yanında olması durumunu hatırlatmaktadır. Eski Türkler ölen bir kişiyi yıkayıp temizledikten sonra "eşük" ismini verdikleri bir kefene sarar ve tabuta koyarlardı.³⁸ Kefenleme işlemi geleneksel Türk inançlarında ve İslam'ın kabulünden sonraki süreçte karşımıza çıkmaktadır. Yöredeki bu uygulama ile Eski Türklerdeki inanışlar benzerlik göstermektedir.

Altaylı Türkler ölen kişilerin elbiselerini giydirerek mezara koyarlar. Oğuzlar ise "ölüye elbiselerini giydirip yayını kuşandırıp eline içki dolu bir kadeh verirlerdi. Kişisel eşyalarını da yanına bırakırlardı."³⁹ Çalışma alanımızda ölen kişilerin hayatta iken sevdiği eşyalar yanlarına konmaktadır. Bu yönüyle Eski Türklerle benzerlik taşıdığını söyleyebiliriz.

Atalar kültünün bir devamı olarak karşımıza çıkan karakazan inanışı özellikle Eski Türk Devletlerinden Avarlar'da bulunduğu tespit edilmiştir. Avarların ölen kişilerin mezarlarının üzerine belli bir süre sonra yiyecek, içecek ve su bırakıyorlardı. Ölen kişilerin konulan bu yiyecek ve içecekleri öbür dünyada yiyeceklerine dair inanışları bulunur. Özellikle bu inanış ve uygulamalar Tahtacılar da çoklukla görülmektedir.⁴⁰ Yörede kısmen de olsa mezara konulan sigara ve yiyecekleri bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Sümer mitolojisinde de ölen kişilerin meslek ve konumlarına göre mezar üzerine konulacak eşyalar belirlenmiştir. Örneğin, savaşa katılan askerlerin silahları, kralın ailesindeki bayanların ise mücevherleri mezarlarının üzerine konulmaktaydı.⁴¹

Ölen kişi için öldüğü günün akşamında Başkurtlar, Yakut Türkleri, Kazaklar, Kırgızlar, Altaylılar mezarının üzerinde ateş yakarlar. Bu uygulama atalar kültürüne bağlı olarak düşünülmüştür. Yakılan ateşin kötü ruhları temizlediği, ölen kişiyi koruduğuna dair inanışlar bulunmaktadır.⁴² Yörede de buna benzer bir inanışın varlığı tespit edilmiş ve bu yönden bir benzerlik görülmüştür.

³⁷ Yeşil, *Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri*, s. 256.

³⁸ Ünver Günay-Harun Güngör, *Türk Din Tarihi*, s. 94.

³⁹ Nejat Birdoğan, *Alevilik Anadolu'nun Gizli Kültürü*, Kaynak Yay., İstanbul, 2013, s. 337.

⁴⁰ Rıza Zelyut, *Türk Aleviliği (Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni)*, Kripto Yay., Ankara, 2015, s. 245.

⁴¹ Abdullah Altuncu, "Sümer Mitolojisi Bağlamında Otorite Tarafından Şekillendirilen İbadet ve Törenler", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. I, S. 1, Kilis, 2014, s. 160.

⁴² Araz, *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, s. 124.

Tahtacı inanışlarında mezarda ölünün gömüldüğü gizli bir bölme bulunmaktadır. Bu bölmeye "köytan" ismi verilir. Mezarın üzeri kapatılırken asıl aldatma tahtaları kullanılmakta ve bunlara sapıtma adı verilir.⁴³ Çalışma alanımızda ise mezarın bir tarafının oyuk şeklinde kazılması olarak tanımlanan sapıtma işlemi arasında benzerlik bulunmaktadır.

Anadolu Aleviliğinde ve yörede mezar kazma ile ilgili ilk bilgilere Kur'an-ı Kerim'de Habil ve Kabil'in kıssasında bahsedilmektedir.⁴⁴ Ayrıca Anadolu Aleviliğinde ölen kişinin mezarda yüzü doğuya doğru gelecek şekilde yatırılmaktadır. Bu uygulama "günden uzak kalması" şeklinde yorumlanır.⁴⁵

Anadolu'da Alevi grupları arasında ağıt yakma geleneği daha yaygın olarak görülmektedir. Balıkesir Çepnilerinde çalışma alanımızda olduğu gibi ağıt yakma geleneğini kadınlar icra etmektedir. Türk topluluklarında ölen kişinin ardından ağıt yakma inancı bulunmaktadır. Bu topluluklarda ağıt kelimesi farklı şekilde kullanılmıştır. Azerilerde "ağı", Özbeklerde marsiya", Başkurlarda "mativ", Kırgızlarda "coktov", Kazaklarda "joktov", Kumuklarda "yas", Nogaylarda "bozlav", Türkmenlerde "ağı" olarak söylenmiştir. Ağıt yakma ile ilgili bilgilere ilk olarak Hun ve Göktürkler zamanında rastlanmıştır. Atilla için yakılan ağıt günümüze kadar gelmiştir.⁴⁶ Geleneksel Türk Dininde resmi "ağlayıcı ve ağıtçı" kişilerin defin ve ayin törenlerinde ağıt yaktıkları belirtilmiştir.⁴⁷ Tarihte ağıt yakma ritüeline Mısır, Arap, Eski Yunan, Çin ve Sümer kültürlerinde de rastlanmıştır. Bu törenlerde özellikle kadınlar ölen kişinin başında veya cenaze defnedildikten sonra toplanıp "saç-baş, yaka

⁴³ Birdoğan, *Alevilik Anadolu'nun Gizli Kültürü*, s. 337.

⁴⁴ Maide Suresi, 27-31. Kur'an da mealen bu konu şöyle anlatılmaktadır: "Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş, kıskançlık yüzünden), Ant olsun seni öldürecekim, dedi. Diğer de Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder, dedi ve ekledi: Ant olsun ki sen, öldürmek için bana elini uzatsan bile ben sana, öldürmek için el uzatacak değilim. Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben istiyorum ki, sen, hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenip ateşe atılanlardan olasan, zalimlerin cezası işte budur. Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü; bu yüzden kaybedenlerden oldu. Derken, Allah kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyeyen bir karga gönderdi. (Katil kardeş), yazıklar olsun bana, şu karga kadar da olamadım mı ki, kardeşimin cesedini gömeyim dedi ve ettiğine yananlardan oldu."

⁴⁵ Birdoğan, *Alevilik Anadolu'nun Gizli Kültürü*, s. 338.

⁴⁶ İsmail Görkem, "Çukurova'da Yas Törenleri ve Ağıt Söyleme Geleneği", [http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_2/gorkem.pdf\(12/09/2016\)](http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_2/gorkem.pdf(12/09/2016)); Halil İbrahim Şahin, "Balıkesir Çepnilerinde Ağıt Geleneği ve Ağıtçı Kadınlar", *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, Hermes Ofset Baskı Hizmetleri, S. 2, Ankara, 2011, s. 180-181, 185.

⁴⁷ Ünver Günay-Harun Güngör, *Türk Din Tarihi*, s. 94.

paça yırtıp" ağıtlar söylemiş ve elleri ile vücutlarına vurup yaslarını bu şekilde hafifletme yoluna gitmişlerdir.⁴⁸ Ağıtçı kadınların ölünün elbiselerini meydana getirmeleri veya onlar üzerinden ağıt yakmaları Eski Türk kültürü devamı niteliğindedir.⁴⁹ Yörede yas merasimlerinde takılan siyah veya beyaz tülbentlerin bir benzeri Uygur Türklerinde görülmektedir. Uygur Türkleri yas'ın devam ettiğini göstermek için bellerine beyaz kuşak bağlarlar.⁵⁰

Göktürk Kitabelerinde, çeşitli boylardan gelen matemcilerin(yuğçı) ağladıkları ve yas tuttıkları betimlenmiştir. Özellikle Bilge Kağan'ın vefatında birçok kavimin gelerek ağıt yaktığı saçını başını yolduğu kitabede geçmektedir. Ayrıca ölen kişi için çadırın önünde kurbanlar kesildiği, atlarla çadırın etrafında yedi defa dönülerek bıçakla yüzlerinin kesildiği belirtilmektedir.⁵¹

Türk boyları ölenler için yaptıkları yuğ törenlerini önemli gördükleri heykellerin yanında yapmışlardır. Bu ritüeller daha sonraki dönemlerde Şamanist ve Hıristiyan Kıpçaklarda görüldüğü ifade edilmektedir.⁵² Özellikle bu törenler ölü gömüldükten sonra üçüncü veya dördüncü gün düzenlenen ziyafetle devam eder. Ongin yazıtında "geçen bir adam, bilge babasının yoğundan" söz etmiştir. Ayrıca Tonyukuk Yazıtında da "hükümdar şöyle der, birlikte karımın yoğuna gideceğiz."⁵³ Kaşgarlı Mahmut eserinde Türklerin ölümünün akabinde belli günlerde yemek dağıtmasını şöyle ifade etmiştir: "ol ölüğe yogladı." Yani "o ölü için yemek verdi." İfadesi geçmektedir.⁵⁴ Türklerde ölünün ardından verilen yemek her ne kadar üçüncü veya dördüncü günde olsa da yörede üçüncü gün yemeği az da olsa görülebilmektedir. Fakat yedinci gün yemeği daha önemli görülmektedir.

Anadolu'da birçok yerde yas süresi olarak en az üç gün, yedi gün, kırk gün olarak değişebilmektedir. Kırk günlük matem süresinin Anadolu'nun birçok yerinde görülmesinde ölen kişinin çektiği ızdırabı ve ölümünden dolayı kirlenmesinden kurtulması için bu sürenin geçmesinin gerekliliği

⁴⁸ Raşit Kısacık, *Malatya'nın Yöresel Kültürü*, Yılmaz Matbaacılık, Malatya, trs., s. 159.

⁴⁹ Hüseyin Şahin, "Arguvan Yöresindeki Ağıtlar Üzerine Bir Araştırma", s. 51.

⁵⁰ Harun Güngör-Bekir Köylü, *Türk Halk İnanışları*, Tezmer Kitap Kirtasiye Fotokopi İnternet, Kayseri, 2014, s. 85.

⁵¹ Mehmet Eröz, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnanıcı) ve Alevilik Bektaşilik*, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, İstanbul 1992, s. 72-73.

⁵² Abdulkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, s. 61.

⁵³ Roux, *Eski Türk Mitolojisi*, s. 145.

⁵⁴ Şükrü Haluk Akalın, *Bin Yıl Önce Bin Yıl Sonra Kaşgarlı Mahmut ve Divanü Lugati't Türk*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 2008, s. 115.

düşüncesinden kaynaklanmaktadır.⁵⁵ Selçuklu Sultanlarının yaslarının genelde üç gün sürdüğü belirtilir. "I. Gıyaseddin Keyhüsrev sürgünde iken kardeşi Rükneddin Süleyman-şah ölüm haberi geldiğinde üç gün yas tutmuş, sonra kayınpederi Mavrezemos'a; atalarından miras kalmış olan ülkeme dönmeye karar verdim, demiştir."⁵⁶ Çalışma alanımızdaki yas ve taziye süreleri genellikle üç gün sürmektedir.

Samiriler de, cenaze defnedildikten sonra yedi gün süreyle ölen kişi için dualar okunur. Matem süresi olarak otuz gün beklenilir ve bu sürenin sonunda Anadolu Aleviliğinde ve yörede olduğu gibi yemek verilir.⁵⁷ Bu çerçeveden bakıldığında belli bir süre sonunda yemek verilmesi uygulaması benzerlik göstermektedir.

İlk çağlarda önemli kişilerin mezarlarında veya öldükleri yerde ateş yakma uygulaması bir nevi kurban olarak görülmüştür. Özellikle Kırgız ve Kazak Türklerinde ölülerin son bulunduğu yerde mum yakma geleneği bulunur. Kırk gün boyunca her gün aynı yerde bir tane mum yakılmaktadır.⁵⁸ Çalışma alanımızda ise bu uygulamaya benzer inanışlar bulunmaktadır. Cenazenin yıkandığı kazanın altında mum yakma inanışı görülmektedir. Dolayısı ile ölünün son bulunduğu veya yıkandığı yerde mum yakma âdetinin Eski Türklerden kaldığını düşünmekteyiz.

Eski Türklerde ölmüş olan kişinin ruhunun hayatta kalanlara zarar vermemesi için yoğ törenleri düzenlenir ve bu törenlerde ölü aşı adı verilen bu yemeklere sadece hayatta olanlara değil aynı zamanda da ölümlere ikram edildiğine inanılmıştır. Ağıtçılar tutularak ağıtlar yakılmıştır. Ölümler için ağıt yakılırken "ye iç ama bize ve hayvanlarımıza dokunma" denilmiştir. Zamanla ölünün arkasından yapılan bu törenler İslami karaktere bürünmüş günümüze kadar gelmiştir. Azerbaycan, Irak ve İran Şii Müslümanlar da görülen Kerbela matemi törenlerinde vücudu yaralama, saç baş yolma ayinleri Şamanizm'den kaldığını söyleyebiliriz.⁵⁹

Gagauz Türklerinde de Anadolu Aleviliğinde ve yörede olduğu gibi genelde kırk gün sürer. Bu süre içerisinde erkekler tıraş olmaz. Kadınlar

⁵⁵ Sedat Veyis Örnek, "Anadolu Folklorunda Yas", *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1974, s. 400.

⁵⁶ Mehmet Ali Hacıgökmen, "Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları", *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Nejat Göyünç Armağanı*, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Konya, 2013, s. 412.

⁵⁷ Nuh Aslantaş, *İslam Dünyasında Samiriler*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 145.

⁵⁸ İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, s. 206.

⁵⁹ Hacıgökmen, "Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları", s. 413.

komple siyah elbiseler giyer, erkekler ise siyah gömlek giyerler.⁶⁰ Bu bağlamda bir benzerlik olduğunu söyleyebiliriz.

Kabir ziyareti için Hz. Muhammed'in şu sözü Alevi kaynakların da geçmektedir: "Ben sizi kabirleri ziyaretten engellemiştim. Artık onları ziyaret ediniz. Çünkü kabir ziyareti bir ibret, ahireti anımsatma ve dünyadan uzaklaşmadır."⁶¹ Araştırma alanımızda da bu bağlamda hareket edilmekte bayramlarda, belli günlerde kabir ziyaretleri yapılmaktadır.

Malatya'da yedisinde ve kırkında "can gün görme" adıyla anılan yemek verilir. Bu günde verilen yemeğin diğer bir adı da "lokma" olarak anılır. Bazı yerlerde lokma mezarlıkta yenilir, artan "kurda kuşa yem olsun" diye kansız kurban niyeti ile mezar üzerine saçılır.⁶² Altay Türklerinde bir kişi öldükten sonra ölümünden kırk gün sonra "ruhlar bayramı" ismi ile bir bayram yapılır. Bu tören için kurban kesilmekte ve o evden dışarıya eşya alınmamaktadır. Ölen kişinin üçünde ve kırkında anma törenleri ve yemekler verilmektedir. Kırkıncı gününde ölen kişinin hayatta iken bindiği at kurban edilmektedir.⁶³ Yörede ölen kişi için verilen yemeklere ölü aşı⁶⁴ adı verilmektedir. Bu kelimenin kökeninin Eski Türklerden geldiği aşikârdır. Çünkü Geleneksel Türk Dininde defin merasimi olarak kullanılan yoğ sözcüğü sonraları ölü aşı ismini almıştır. Altaylılar, Kırgızlar, Sakalar, Kazaklar, Göktürkler, Beltirler kısaca tüm Türk topluluklarında yoğ aşı (ölü aşı) mevcuttur.⁶⁵

Sagay Türkleri yörede mezar eşiciler için verilen yemeğe benzer bir yemek verirler.⁶⁶ Yörede bu geleneğe bazı köylerde kazma takırtısı ismi verilmiştir.

Mezar taşı ve üzerine yazı yazılması uygulaması Uygurlar, Kırgızlar, Kitanlar ve Moğollarda bulunmaktaydı. Bu taşların üzerinde tamga adını

⁶⁰ Harun Güngör-Mustafa Argunşah, *Dünden Bugüne Gagauzlar*, s. 81.

⁶¹ İbn Mace, *Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1975, Cenaiz, 47; Mehmet Yaman, *Alevilikte Cenaze Hizmetleri*, Alevi İnancı ve Kültürü Eğitim Dizisi, İstanbul, 1999, s. 36, 48.

⁶² Ethem Ruhi Fiğlalı, *Geçmişten Günümüze Halk İnançları İtibariyle Alevilik-Bektaşilik*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s. 58; Eröz, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik*, s. 82.

⁶³ Abdurrahman Küçük-M. Alparslan Küçük, *Türkistan'dan Türkiye'ye Alevilik-Bektaşilik (Dinler Tarihi Açısından Bir Yaklaşım)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s. 42, 55.

⁶⁴ Alevilikte can aşı(ölü aşı) için bkz. İsmail Metin, *Alevilikte Cenaze Kaldırma*, Parşömen Yay., İstanbul, 2010, s. 99-101.

⁶⁵ Ünver Günay-Harun Güngör, *Türk Din Tarihi*, s. 94.

⁶⁶ Fiğlalı, *Geçmişten Günümüze Halk İnançları İtibariyle Alevilik-Bektaşilik*, s. 57.

verdikleri ilahların, hayvanların, hayat ağaçlarının figürleri yazılmıştır.⁶⁷ İlk Türk mezarlarının ismi kurganlar'dır. Bu taş yığınları ölümlerin eşyaları ile gömüldükleri mezarlar olarak kabul edilmiştir.⁶⁸

Sonuç

Geçiş dönemlerinden olan ölüm olayı insanların son dönemi olarak görülür. Bu dönemdeki ölüm hadisesi Alevi topluluklarında genel olarak "Hakka yürümek" tabiri ile ifade edilmektedir. Hakka yürüyen kişi için yapılan uygulamalar çalışma konumuz içerisinde yer almaktadır. Arguvan yöresinde yaptığımız saha çalışmasında Alevilerdeki ölüm ile ilgili ritüeller ile Eski Türk dini inanış ve uygulamaları arasında benzerlikler bulunduğunu söyleyebiliriz. Özellikle çalışma alanımızda görülen ağıt yakma geleneğinin Eski Türk topluluklarında da uygulandığını bilmekteyiz. Ayrıca yörede ölümlerin ruhunu rahatlatmak için verilen yemeklerin, kırkında kesilen kurbanların, atalar kültürüne bağlı olarak ortaya çıkan ölümlerin yattığı odanın ışıklarının söndürülmemesinin, mezar taşı uygulamasının, mezarı kazanlar için yemek verilmesinin Eski Türk Dini ile alakalı olduğu şüphesizdir. Bu benzerliklerin yanı sıra Türklerin İslam dinini kabul etmesinin etkisi ile ortaya çıkan cenazenin yıkanması, kefenlenmesi gibi uygulamalar da günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Alevi toplumlarında hala varlığını devam ettiren ritüellerin bir kısmı Sünni topluluklarındaki uygulamalar ile az da olsa benzerlik göstermektedir. Yörede ele aldığımız bazı inanış ve uygulamaların ise günümüzde artık geçerliliği kalmamıştır.

Kaynakça

- Akalın, Şükrü Haluk, *Bin Yıl Önce Bin Yıl Sonra Kaşgarlı Mahmut ve Divanü Lugati't Türk*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 2008.
- Altuncu, Abdullah, "Sümer Mitolojisi Bağlamında Otorite Tarafından Şekillendirilen İbadet ve Törenler", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. I, S. 1, Kilis, 2014.
- Araz, Rifat, Harput'ta *Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 1991.
- Aslantaş, Nuh, *İslam Dünyasında Samiriler*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Birdoğan, Nejat, *Alevilik Anadolu'nun Gizli Kültürü*, Kaynak Yay., İstanbul, 2013.
- Çelebi, İlyas, "Rüya" Mad., *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., c. XXXV, İstanbul, 2008.

⁶⁷ Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2011, s. 292.

⁶⁸ Harun Güngör, *Türk Din Etnolojisi*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2012, s. 162.

- Doğan, İsmail, "Malatya'da Ölümle İlgili Adetler ve İnanışlar", *III. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu*, Tebliğler, Malatya, 1988.
- Eröz, Mehmet, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik*, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1992.
- Fıçlalı, Ethem Ruhi, *Geçmişten Günümüze Halk İnançları İtibariyle Alevilik-Bektaşilik*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yay., Ankara, 1994.
- Gültepe, Necati, *Türk Mitolojisi Yeni Araştırmalar Işığında*, Resse Yay., İstanbul, 2014.
- Güngör, Harun, *Türk Din Etnolojisi*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2012.
- Güngör, Harun-Köylü, Bekir, *Türk Halk İnanışları*, Tezmer Kitap Kırtasiye Fotokobi İnternet, Kayseri, 2014.
- Güngör, Harun-Günay, Ünver, *Türk Din Tarihi*, Lâçin Yay., İstanbul, 1998.
- Güngör, Harun-Argunşah, Mustafa, *Dünden Bugüne Gagauzlar*, Elektronik İletişim Ajansı, Ankara, 1993.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali, "Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları", *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Nejat Göyünç Armağanı*, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Konya, 2013.
- İbn Mace, Sünen, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki, *Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi*, Beyrut, 1975.
- İnan, Abdulkadir, *Eski Türk Dini Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976.
- İyiyol, Fatih "Alevi Bektaşî Geleneğinde Dövazlar-Düvazimamlar" *Uluslararası Sosyal Arastırmalar Dergisi The Journal of International Social Research* c. VI, S. 27 Volume: 6 Issue: 27 Yaz 2013 Summer 2013, www.sosyalarastırmalar.com Issn: 1307-9581(15/09/2016).
- Kafesoğlu, İbrahim, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1980.
- Kılıç, M. Cemil, *Sorularla Alevilik*, Kamer Yay., İstanbul 2015.
- Kılıç, Sami, "Çocuk Sahibi Olmak İçin Dinsel-Sihirsel Bir Uygulama: İrk Atma Ocağı (Takmak Köyü-Elif İskeçe Örneği)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 63, Ankara 2012.
- Kılıç, Sami-Altuncu, Abdullah, "Cilt Hastalıklarına Yönelik Bir Halk Hekimliği Uygulaması: Gelincik Ocağı (Çavlu Köyü-Fikriye Pınar Örneği)", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/10 Summer 2015, p. 627-638 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8642> ISSN: 1308-2140, Ankara-Turkey (10/09/2016).
- Kısacık, Raşit, *Malatya'nın Yöresel Kültürü*, Yılmaz Matbaacılık, Malatya, trs.
- Korkmaz, Faruk, *Malatya Mahalle Kültürü ve Komşuluk İlişkileri*, Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yay., Malatya, 2013.

- Küçük, Abdurrahman-Küçük, M. Alparslan, *Türkistan'dan Türkiye'ye Alevilik-Bektaşılık (Dinler Tarihi Açısından Bir Yaklaşım)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.
- Metin, İsmail, *Alevilikte Cenaze Kaldırma*, Parşömen Yay., İstanbul, 2010.
- Noraşin, Sabahiye, "Malatya İli Arguvan İlçesi Ölüm Gelenekleri", *4. Ulusal Arguvan Sempozyumu*, İnönü Üniversitesi, Malatya, 2014.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, c. II, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1995.
- Örnek, Sedat Veyis, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1979.
- _____, "Anadolu Folklorunda Yas", *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1974.
- Roux, Jean-Paul, *Eski Türk Mitolojisi*, çev. Musa Yaşar Sağlam, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2012.
- _____, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2011.
- Selçuk, Ali, *Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- _____, *Tahtacılar*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2005.
- Şahin, Halil İbrahim, "Balıkesir Çepnilerinde Ağıt Geleneği ve Ağıtçı Kadınlar", *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, Hermes Ofset Baskı Hizmetleri, S. 2, Ankara, 2011.
- Şahin, Hüseyin, "Malatya Mutfak Kültüründe Özel Günlere Dair Geleneksel Uygulamalar", *II. Uluslararası Doğu Anadolu Bölgesi Geleneksel Mutfak Kültürü ve Van Yemekleri Sempozyumu*, (24- 26 Kasım 2010 Van), İstanbul, 2011.
- _____, "Arguvan Yöresindeki Ağıtlar Üzerine bir Araştırma", *IV. Ulusal Arguvan Sempozyumu*, Malatya, 2014.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2011.
- Yaman, Mehmet, *Alevilikte Cenaze Hizmetleri*, Alevi İnancı ve Kültürü Eğitim Dizisi, İstanbul, 1999.
- Yeşil, Yılmaz, *Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri*, Grafik Ofset Matbaacılık, Ankara, 2014.
- Zelyut, Rıza, *Türk Aleviliği (Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni)*, Kripto Yay., Ankara, 2015.

İnternet Adresleri

- Görkem, İsmail, "Çukurova'da Yas Törenleri ve Ağıt Söyleme Geleneği", http://turkoloji.cu.edu.tr/ÇUKUROVA/sempozyum/semp_2/gorkem.pdf (12/09/2016).

Kaynak Kişiler

- KK: 1 Hurşit Kayabaş, 1942 doğumlu, Emekli öğretmen, Akören Köyü.
KK: 2 Cuma Karakuş, 1940 doğumlu, Emekli öğretmen, Akören Köyü.
KK: 3 Satı Aslan, 1941 doğumlu, Ev hanımı, Akören Köyü.
KK: 4 M. Ali Kutlar, 1926 doğumlu, Çiftçi, Akören Köyü.
KK: 5 Hasan Yılmaz (Cenaze hocası), 1945 doğumlu, Emekli Öğretmen, Eymir Köyü.
KK: 6 Ali İrfan (Hoca), 1939 doğumlu, Çiftçi, Gökağaç Köyü.
KK: 7 Sadık Emir, 1934 doğumlu, Emekli, Kızık Köyü.
KK: 8 Cafer Arı, 1939 doğumlu, Çiftçi, Kızık Köyü.
KK: 9 Ahmet Yılmaz, 1943 doğumlu, Emekli, Bozan Köyü.
KK: 10 Bektaş Dal (Dede), 1933 doğumlu, Emekli, Koyuncu (Gürge) Köyü.
KK: 11 Ali Celal Mansur, 1980 doğumlu, Memur, Karahöyük Köyü.
KK: 12 Baki Yurdakul, 1960 doğumlu, Emekli, Aşağı Sülmenli Köyü.
KK: 13 Hikmet Yücedağ, 1960 doğumlu, Çiftçi, Gümüşlü Köyü.
KK: 14 Zeynel Şahin, 1938 doğumlu, Çiftçi, Morhamam Köyü.
KK: 15 İlyas Tuna (Dede), 1941 doğumlu, Emekli, Mezirme Köyü.
KK: 16 Hüseyin Çakır, 1945 doğumlu, Emekli, Mezirme Köyü.
KK: 17 İsmail Sarı Altun (Dede), 1941 doğumlu, Emekli, Kuyudere Köyü.
KK: 18 Bayram Aksüt, 1959 doğumlu, Emekli, Kuyudere Köyü.